

СТАРОБЪЛГАРСКИ ДУМИ ЗА „КЛЕТВА”

Ива Трифонова

Старобългаристичен салон

В значение на **клетва** като ‘тържествено уверение, подкрепено със споменаването на нещо свещено, авторитетно; заричане, оброк’ източниците за проучване на старобългарския език установяват синонимната употреба на лексемите – **кълтва**, **прислѣга**, **прислѣженіе**, **божба**, **боженіе** и **рѣта**. Интересът към тях е предизвикан от прякото им съотнасяне към проблема за възприемането и преосмислянето на старата езическа лексика в контекста на професионалната терминология на християнския култ след Покръстването.

Целта на изследването е да проследи историческия развой на лексемите: тяхното първоначално значение, как и доколко променят своята семантика, както и по-нататъшната им употреба в езика.

1.0. При проучване на контекстуалната съотнесеност при употребата на **кълтва**, **божба** и **боженіе** се открива възможността за тяхното паралелно разглеждане в съпоставителен план: **кълтва** като отражение на книжовната кодифицираност, а **божба** и **боженіе** като израз на ненормативната, жива народна реч.

1.1. **Кълтва** в значение на ‘клетва’ се употребява още в най-ранните писмени паметници от X-XI в. Има широко териториално разпространение и се свързва с църковно-богослужебната терминология. Днес е книжовно приета във всички славянски езици.

1.2. **Божба** и **боженіе** са образувани от глагола **божити** сѣ ‘приближавам се към Бог, изпълнен с Божествена благодат; боготворя’, който е преосмислен и регистриран със значение ‘кълна се’, както и **боженіе** като ‘призоваване на името Божие за потвърждаване на казаното; клетва’, през XVI в., а **божба** – през XVII в. Те не спадат към богослужебната лексика, в резултат на което тяхната продуктивност и семантична вариативност е много по-осезаема. Предположението за употребата им в говоримия език още през X-XI в. се подкрепя от останалите лексеми, образувани от същия корен, които още тогава са тясно обвързани с предхристиянските култови практики и имат твърде ниска фреквентност в книжовните паметници.

2.0. В семантиката на **прислѣга**, **прислѣженіе** и **рѣта** е отразен древният езически култ: **прислѣга** и **прислѣженіе** изразяват сакралния досег до предмета на клетвата, физическия контакт като ритуално отдаване и смирение, а **рѣта** – силата на обряда чрез имитативната магия на словото, първичната вяра във вербалното наподобяване на жестове и действия.

2.1. **Прислѣга** и **прислѣженіе** (регистр. XI в.) са образувани от **прислѣгати**, **прислѣшти** ‘присягам’ с първоначално значение ‘прикосновение’ и с прасл. корен *seġ- ‘протягам ръка, присягам се’, и.е. *seġuh-, *seġuh- ‘силно хващам, след което протягам ръка’. Днес употребата им не е типична само в български език.

2.2. **Рѣта** – ‘клетва’ е регистрирана във Фрайзингенските листи, XI в., образува се от глагола **рѣтити** сѣ ‘кълна се, полагам клетва’, прасл. *rġota, и.е. *rġeg- ‘говоря, казвам’. От същия корен са и гр. ρησις ‘реч’, ρησις ‘дума’, ρήτωρ ‘оратор’, както и р. **врать** ‘лъжа, говоря празни приказки’, **враки** ‘лъжи, измислици, празнословие’, **врачь** ‘знахар, който лекува чрез заговор, знахарство, колдунство’. Лексемата няма широко териториално разпространение и днес се възприема като архаизъм дори и там, където е позната.

СПРАВКИТЕ СА ПРАВЕНИ ПО:

Архив на Асоциация „Онгъл”

Архив на Български диалектен речник – Институт за български език, БАН

Български етимологичен речник, т. 1, 1971, т. 2, 1979, т. 3, 1986. С., БАН.

Български идеографски речник – СУ „Св. Кл. Охридски”, ФСФ

Български тълковен речник. С., 1963 г.

Геров, Н. Речник на българския език, С., 1975-1978.

Дювернуа, А. Словар болгарского языка по памятникам народной словестности и произведениям новейшей печати, т. 1. М., 1889.

Младенов, Ст. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. С., 1941.

Речник на българския език. С., БАН, 1977.

Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX в. С., БАН, 1974.

Даль, Вл. Толковый словарь живого великорусского языка, т. 1. М., 1978.

Миклошич, Фр. Краткий словарь шести славянских языков, 1885.

Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.), т. 2. М., 1989.

Словарь русского языка XI-XVII вв., вып. 1, М., 1975.

Словарь церковно-славянского и русского языка. СПб, 1847.

Срезневский, И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка, т. 1. СПб, 1893.

Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка, т. 1, 1964, т. 2, 1967, т. 3, 1971.

Brückner, Al. Słownik etymologiczny języka polskiego. W., 1985.

Kluge, Fr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprachen, 1934.

Miklošič, Fr. Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum, 1963.

Pokorny, J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 1969.

Slovník jazyka staroslověnského. Praha, 1958-

Walde, A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. B., 1932.